

Hidegvérrel 2.

A puha diktatúra kemény játéka

Amikor a hatvanas évek közepén a kádári revizionizmust balról megdönteni kívánó és Mao-ce Tung eszméire támaszkodó szűk diák- és írócsoport fellépett, tagjaival szemben a hatalom sokkal toleránsabb volt, mint ahogy más, általa tényleg veszélyesnek ítélt körökkel bánt.

TAMÁSKA PÉTER

A ma közvéleménye mégis a Kádár-korszak egyetlen hazai ellenzéki mozgalmaként épp az ebből kinőtt „demokratikus ellenzék” hőstetteit tartja csak számon és nem vesz tudomást például arról, hogy *Matheovics Ferenc* vezetésével 1958-ban újjászerveződött a Kereszténydemokrata Párt. Nem tud a Regnum Marianum mozgalomról – amelynek tagjai azt hirdették, hogy a hitet nemcsak tanítani, hanem híveikkel együtt megélni kell –, sem az 1963-ban illegálisan megalakult Nemzeti Kereszténydemokrata Munkáspártról, sem pedig azokról a röpcédulázó diákokról, akik 1962 augusztusában ezres nagyságrendben szórták az utcára, hogy „Le a Kádár-rezsimmel. Szabad, független, semleges Magyarországot!”, sem a hetvenes évek elejének március 15-i lánchídi csatáiról s meghurcolt diákjairól. Csak 1963. január 1. és 1964. augusztus 1. között 123 esetben 1868 röpcédulát és 643 esetben 2334 falfirkát („a horogkereszt dominál”) fedtek fel derék III/III-asaink.

Három tabu alakult ki: tilos volt a nacionalizmus, a Szovjetunió bírálata és 1956 forradalomként való értelmezése. Az 1962-ben rendezett *Püski-Bodor-Zsigmond*-per vádlottjait többek között az elszakított magyarság iránti szeretetért ítélték el a néprajz és a történet-szociológia iránt érzéketlen bírák. A példák sora hosszasan folytatható lenne, hiszen az ilyen ügyekből született bírósági ítéletek főszereplői nemegyszer az 1963-as amnesztia után, hónapokkal (esetleg évekkel) később szabadultak. Zsigmond Gyuláék 1960-ban megfogalmazott programtervezete akár jövődőlésnek is tekinthető: „Világszeret a nemzeti államok kialakulása folyik, első sorban Ázsiában és Afrikában. E tendencia elől Európa sem térhet ki. Ennek következtében a soknemzetiségű Szovjetunió is több nemzeti államra szakad..., ereje, nemzetközi befolyása és politikai tekintélye erősen csökkenni fog, míg a Nyugat megerősödik, mert nem lesz kitéve ennek a folyamatnak. Az így kialakult helyzetben olyan irányú fejlődésre nyílik lehetőség hazánkban is, melynek kö-

vetkeztében politikai koncepcióink is érvényre juthatnak...”

A nagy amnesztiát követően is több hullámban folytak papi perek Magyarországon: regnumi papok és laikus csoportvezetők álltak bírák elé. A Vatikánnal folytatott diplomáciai egyezkedésnek, úgy tűnik, az volt a hátulütője, hogy a vonakodó egyházat papjai bezárásával zsarolhatták. Az 1971-ben *Casaroli* bíborossal megkötött egyezés után azonban az egyház együttműködése oly mérvűvé vált, hogy a többször is bebörtönözött *Bulányi Györgytől* 1982-ben a megyei főpásztorok a nyilvános misézés, igehirdetés és a szentségek kiszolgáltatásának jogát is megvonták. Az Egyházügyi Hivatal értekezletein – ahol a személyi kérdéseket is megtárgyalták – részt vett a belső elhárítás embere is.

Politikai bűnügyben utoljára 1966 őszén és 1967-ben mondtak ki halálos ítéletet. A forradalom után 10 évvel ellenállást szervező és vasútsínnobbanó *Hamusics Jánost* 1966. október 13-án a veszprémi bíróság bűnösnek találta. Halálos ítéletét a Legfelsőbb Bíróság még abban az évben jogerőre emelte, és *Hamusicsot* épp a nyilasper lefolytatása idején, 1967 februárjában végezték ki. Nyolc társa, közöttük öt bányász, súlyos börtönbüntetéssel fizetett azért, mert azt hitte, hogy példájuk forradalomra fogja sarkalni a népet. A nagy port felvert nyilasper három halálos ítélettel zárult. A múltba tekintés igen kínosnak bizonyult, amikor kiderült, hogy a tizennégy vádlott között egy olyan is akad, aki 1944 után 12 évvel pufajkasként is embertársaira vadászott.

A hatalom a hetvenes évek közepétől már csak ellenőrizte, de börtönnel alig fenyegette az értelmiséget. Áldozatait inkább a társadalmi egyenlőtlenség ellen fellépő laikus vallási körökből, punkzenekarokból és híveikből, szolgálatmegtagadó és katonaszökevény fiatalokból, jehovistákból és „deviáns” munkásfiatalokból szedte. Zsarolni, befolyásolni, dezinformálni, megvásárolni, ezek lettek a bevett módszerek az 1971 tavaszán átszervezett és az aczéli irányzatot kiszolgáló politikai rendőrség eszköztárában az értelmiség

másképp gondolkodó köreivel szemben. A katonai szolgálatot megtagadó *Keszthelyi Zsolt* 1987-ben mintegy az értelmiségi körök várható ellenállásának kipróbálására került Baracskára, majd 1988-ban Nosztrára: a hatalom végül az Amnesty International elítélő nyilatkozatai után visszakofozt fűjt.

Nyers Rezső, a régi pártállam talán legokosabb politikusa úgy jellemezte ezt a kort, hogy itt „a szabadság nem volt jog, hanem adomány”. Voltak, akik tiltott könyvek terjesztéséért, oroszellenes vagy ’56-os röpiratok gyártásáért kerültek a belügy nyomozóihoz kezére. Az egyik dorogi munkásfiú 1981-ben a komáromi tanácsházát akarta felrobbantani, ha követelésére nem engedik szabadon a politikai foglyokat. Népbírórágot szeretett volna az igazság kiderítésére, és azt hangoztatta, hogy Kádárban nem lehet bízni, mert elárulta *Nagy Imrét*, a barátját.

A kor talán legtragikusabb politikai foglya egy 1950-beli munkásbírósági ítélettel kezdte 31 évre terjedő börtönpályafutását. *Nagy Lajos* 1958-ban a belügy által elkészített „hetvenöt közismert budapesti bűnöző” közt szerepelt. „Szokásos bűnöző” – szól a jelentés. „Az ellenforradalmi fegyveres felkelés idején tagja volt a Corvin közti fegyveres ellenforradalmi csoportnak. Életmódja, magatartása és az ellenforradalom alatti tevékenysége bizonyítja, hogy a közrendre és a vagyonbiztonságra rendkívül veszélyes elem.” Csakhogy Nagy – bár köztörvényesként kezdte – igazi öntudatos politizáló emberré vált, akit a hatalom újra és újra „begyűjtött”. Amikor 1983-ban végleg szabadlábra helyezték, volt ’56-os bajtársa, *Krassó György* szerint tervbe vette, hogy megírja emlékiratait. Kijelölt kényszerlakhelyének közelében érte a halál. A hivatalos verzió szerint először „kerékpárbaeset” volt, majd ezt „szívinfarktusra” módosították.

Értelmiségiek híján – azok személye tabu lévén – az operatív tisztek elkezdtek köztörvényesekből gyártani politikaiakat. Ebben a rabok is partnereik voltak: a politikai státus csak előnyösebb, mondták, még ha ezért egy kicsit többet is kell ülni.

„Nagyjából tudtam, mi az a politikai bűncselekmény. ...Na, nekem minden szándékom az volt, hogy felkerüljek Pestre. Akkor írtam egy verset, meg államellenes irományt készítettem. Az irományban szidalmaztam az államférfiakat, Kádárt meg Hitlert emlegettem” – vallotta 1987-ben az egyik sopronkőhidai nagyítéletes. A III/III-asok a skinheadek külvárosi összecsapásait is gyorsan rokonították a hagyományos rasszizmussal. Bűnjelként találták meg náluk a *Kossuth*-címet, a nyakláncra fűzött *Horthy*-ötpengőst,

nem is beszélve arról, hogy „*Habsburg Ottó*t akarták a trónra emelni”. Komikus, hogy hajdan *Mindszenty* bíboros és *Grösz* érsek ellen is ez volt az egyik vádpont: e sémák, úgy látszik, évtizedekig éltek nyomozóink és bíránk fejében. S még egy fontos mozzanat: a másképp viselkedő „bőrhajú” ellenséges volta megerősítette a hatalom és a kisember konvenciókon alapuló s az egész kádárizmusra jellemző, ám kimondatlan kompromisszumát. A börtöntársadalom többségét alkotó cigányság többször is provokálta őket a Gyűjtőben, ügyési védelmet azonban hiába kértek. (A rendszerváltás előkészületei során kerültek szabadlábra.)

A börtönviszonyok liberalizálása mintegy „adományképp” a hetvenes évek közepén kezdődött meg. A liberalizálódás jele volt az is, hogy a Koráll után az Edda Művek is koncertezhetett a márianosztrai börtönudvaron, noha *Patakyék* verseinek lázadó alaphangja miatt az országos parancsnokságon az öregebbek a börtön rendjének felborulásával riogatták a fiatal tiszteket. Visszakozni azonban nem lehetett, mert

gyorsan elterjedt a zárkákban a hír, hogy Pataky egy Nosztrán raboskodó „haverja” kedvéért vállalta az ingyenkoncertet: ez az illuzórikus közösségvállalás a sztár és a jelentéktelen elítélt között az egész nosztrai rabközösséget megmozgatta.

A helsinki szerződést aláíró Kádár Jánosnak bizonyítania kellett a világ előtt, hogy nálunk igenis van demokrácia, vannak ellenzéki mozgalmak és nem történik ellenük semmiféle durva beavatkozás. A Központi Bizottságban éppen ezért a nyolcvanas évek végén lázas munka folyt, hogy kézben tudják tartani az ellenzéki csoportosulásokat. A pártemberek szerencséjére minden irányzatban, így a Hírmondó és a Beszélő köreiben és a népiek csoportjában egyaránt akadtak olyan meghatározó személyiségek, akik igyekeztek összehangolni a hatalom és az ellenzék tevékenységét. Az alapvető kérdés az lett, hogy konfliktushelyzetben milyen érdekérvényesítés képzelhető el olyan felek között, akik a gyakorlatban elmosták a konfliktus lényegét. A kérdést hideg fejjel oldották meg: kikapcsolták Kádárt s a hozzá hű

konzervatívokat. **Eörsi István** átiratában az Elektra, az eltemetetés drámája vádbeszédé vált a kádárizmus ellen, ám Nagy Imre és társai temetési ceremóniájában sok megőrződött a kommunista vezérek gyászszertartásainak a hatalomátadást is jelképező voltából. 1990. március 14-én kijöttek a kőbányai országos börtönből, a Gyűjtőből az utolsó, politikai elítéltnek besorolható foglyok (tizen sem voltak), s egyelőre csak a kémkedésért elítélt pár ember maradt a rács mögött. Az Alkotmánybíróság eltörölte a halálbüntetést, az utolsó kivégzésre 1988 szeptemberében került sor, s szorgalmasan verve a politika dobját, beköszöntöttek a polgári idők.

Az operatív (0) dossziékba sorolt bizalmas nyomozások anyagából hétezer dossziét semmisítettek meg 1989–90 fordulóján, az újonnan szervezett nemzetbiztonsági hivatalok pedig 10 706 darabról ítélték úgy, hogy feladataik ellátásához továbbra is szükségük van rá. 1989 nyarán még 164 900 fő személyi kartonja szerepelt a belügyi nyilvántartásban. ■